

Jean-Claude LARCHET

INTRODUCERE

ÎNDUMNEZEIREA OMULUI LA

SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL

Traducere din limba franceză de Marinela Bojin

BASILICA

București – 2019

Cuprins

INTRODUCERE.....	5
I. Învățătura despre îndumnezeire la predecesorii Sfântului Maxim.....	5
II. Însemnătatea pe care o are tema îndumnezeirii în scrierile Sfântului Maxim	48
III. Stadiul cercetărilor.....	52
IV. Obiectul, problematica și contribuțiile studiului de față	74

Capitolul I

ÎNDUMNEZEIREA OMULUI – PLAN AL LUI DUMNEZEU

I. Planul dumnezeiesc de îndumnezeire a omului.....	77
II. Legătura cu întruparea Cuvântului.....	79
III. Planul dumnezeiesc de îndumnezeire a tuturor făpturilor	103
IV. Planul dumnezeiesc definit prin rațiunile (<i>logoi</i>) creaturilor.....	111

Capitolul II

FUNDAMENTELE ANTROPOLOGICE ALE ÎNDUMNEZEIRII

I. „Logosul” naturii umane.....	125
II. Natură și ipostas	131
III. Liberul arbitru	136
IV. „Logos” și „tropos”	144
V. Chip și asemănare	156
VI. Existență – existență bună – existență veșnică – existență veșnic fericită	173
VII. Menirea omului	184
VIII. Starea originară a lui Adam și condiția paradisiacă	189

Capitolul III

NEÎMPLINIREA LA ORIGINE A ÎNDUMNEZEIRII:

PĂCATUL STRĂMOȘESC ȘI URMĂRILE SALE

I. Păcatul strămoșesc	199
II. Efectele păcatului strămoșesc	208
1. Natura acestor efecte	208
2. Transmiterea efectelor păcatului strămoșesc	217
III. Dreptii Vechiului Legământ puteau fi ei îndumnezeiți?	225

Capitolul IV

FUNDAMENTELE HRISTOLOGICE ALE ÎNDUMNEZEIRII (I).

MÂNTUIREA – CONDIȚIE PREALABILĂ A ÎNDUMNEZEIRII

I. Legătura dintre îndumnezeirea omului și întruparea Cuvântului	239
II. Mântuire și îndumnezeire	244
III. Modul mântuirii firii omenești de către Cuvântul întrupat	250
IV. Restaurarea firii omenești prin iconomia mântuitoare a Cuvântului întrupat	272
V. Înnoirea firii omenești și semnificația sa	288

Capitolul V

FUNDAMENTELE HRISTOLOGICE ALE ÎNDUMNEZEIRII (II).

MODUL DE ÎNDUMNEZEIRE A FIRII OMENEȘTI A LUI HRISTOS

I. Îndumnezeirea firii omenești a lui Hristos se săvârșește ea, oare, în mod progresiv, în corelație cu iconomia Sa mântuitoare?	301
II. Îndumnezeirea firii omenești în Hristos se săvârșește ca urmare a unirii după ipostas cu firea dumnezeiască	304
III. În ce fel este îndumnezeită firea omenească a lui Hristos	316
1. Îndumnezeire prin preponderența firii dumnezeiești?	316
2. Critici adresate Sfântului Maxim	320
3. Limitele criticilor adresate Sfântului Maxim	328
4. Firea omenească a lui Hristos își păstrează neschimbate, după unire, însușirile ființiale	350
5. Ipostasul compus al Cuvântului întrupat, condiție a unirii și a salvării firilor unite	359

6. Perihoreza firilor în ipostasul Cuvântului, principiu al îndumnezeirii	365
7. O soluție a antinomiei: firea omenească a Cuvântului este îndumnezeită nu după „logosul” ființei Sale, ci după „troposul” existenței Sale	381
IV. Caracterul entitativ al îndumnezeirii firii omenești a lui Hristos	386
V. Firea omenească a lui Hristos are ea un rol activ în îndumnezeire?	395

Capitolul VI

FUNDAMENTELE HRISTOLOGICE ALE ÎNDUMNEZEIRII (III).

RELAȚIA DINTRE ÎNDUMNEZEIREA FIRII OMENEȘTI A LUI HRISTOS ȘI ÎNDUMNEZEIREA OAMENILOR

I. Îndumnezeirea oamenilor se întemeiază pe îndumnezeirea firii omenești în ipostasul Cuvântului	399
II. În Hristos este îndumnezeită firea comună tuturor oamenilor	401
III. Îndumnezeirea firii umane și îndumnezeirea persoanelor umane	412
IV. Principiul „tantum-quantum”	412

Capitolul VII

FUNDAMENTELE PNEVMATOLOGICE ALE ÎNDUMNEZEIRII

I. Participarea Sfântului Duh la planul trinitar de îndumnezeire a omului și la realizarea lui prin iconomia Cuvântului întrupat	421
II. Rolul Sfântului Duh în unirea oamenilor cu Dumnezeu și în primirea de către ei în Biserică a harului mântuitor și îndumnezeitor	423
III. Darul nașterii duhovnicești și al înfierii dat de Duhul Sfânt	426
IV. Sfântul Duh, lucrător și dătător al îndumnezeirii	428
V. Sfântul Duh, izvorul desăvârșirii duhovnicești	430
VI. Lucrarea Duhului se îndreaptă către persoane, în diversitatea lor	434

Capitolul VIII

FUNDAMENTELE ECLEZIOLOGICE ȘI SACRAMENTALE ALE ÎNDUMNEZEIRII

I.	Încorporarea în Biserică, trupul lui Hristos.	
	Medierea Bisericii în îndumnezeire	439
II.	Lucrarea îndumnezeitoare a Liturghiei	442
III.	Botezul	450
	1. Botezul și chemarea omului	450
	2. Fundamentul hristologic al Botezului	452
	3. Natura Tainei	456
	4. Efectele Botezului	457
	5. Locul Botezului în viața duhovnicească	460
IV.	Împărtășania	468
	1. Formele de împărtășire neeuharistice	468
	2. Problema simbolismului și a realismului euharistic	471
	3. Efectele împărtășirii euharistice	475
	4. Sinergia dintre harul euharistic și viața duhovnicească a creștinului	477
V.	Preoția, mijlocitoare a îndumnezeirii	479

Capitolul IX

FUNDAMENTELE ASCETICE ȘI CONTEMPLATIVE ALE ÎNDUMNEZEIRII

I.	Rolul efortului personal al omului în procesul mântuirii și îndumnezeirii sale. Sinergia dintre voința omenească și harul dumnezeiesc	481
II.	Practica (<i>praxis</i>) virtuților	499
	1. Locul practicii (<i>praxis</i>)	499
	2. Crediința	505
	3. Lucrarea (<i>praxis</i>) poruncilor	508
	4. Curățirea de patimi	513
	5. Virtuțile	516
	6. Locul cu totul special al iubirii	529
III.	Dimensiunea entitativă a virtuților	536
IV.	„Theôria”	543
V.	Înțelepciunea	548

Capitolul X

CONDIȚIILE „TEOLOGICE” ALE ÎNDUMNEZEIRII

I. „Theologia”	551
II. Renunțarea la orice cunoaștere cu privire la fapte	553
III. Încetarea tuturor operațiilor de cunoaștere umană	555
IV. Caracterul supraeminent al gnozei teologice	556
V. Dumnezeu nu este cunoscut întru ființa Sa, ci în energiile Sale	561
VI. Cunoașterea prin și în lumină	570
VII. Raportul dintre „theologia” și îndumnezeire	573
VIII. Rolul rugăciunii	581
IX. Rolul corelativ al curăției, al virtuților și al iubirii	584

Capitolul XI

PROCESUL ȘI NATURA ÎNDUMNEZEIRII

I. Introducere	591
II. Încetarea tuturor lucrărilor omenești	591
III. Extazul	599
IV. Pasivitatea omului	606
V. Îndumnezeirea prin lucrarea dumnezeiască	613
VI. O singură lucrare a lui Dumnezeu și a Sfinților	622
1. Expresia ca atare și corelatele sale	622
2. Criticile adresate Sfântului Maxim	623
3. Justificarea pe care o oferă însuși Sfântul Maxim	625
4. Se poate vorbi de o evoluție în gândirea Sfântului Maxim?	627
VII. Analiza și justificarea concepției Sfântului Maxim	633
1. Îndumnezeirea este mai presus de fire	633
2. Puterea de înfăptuire a îndumnezeirii nu există în firea omenească; așadar, omului îi este cu neputință s-o săvârșească prin propria-i lucrare	633
3. Îndumnezeirea nu poate proveni decât dintr-o lucrare mai presus de fire, cea a lui Dumnezeu. Ea nu poate fi, altfel spus, decât un dar al lui Dumnezeu, un rod al harului Său	636

4. Coerența concepției maximiene	639
5. Fundamentele neotestamentare ale formulei maximiene: „o singură lucrare”	639
6. Diferența dintre monoenergismul hristologic și „monoenergismul” antropologic	641
7. Omul îndumnezeit rămâne om deplin	644
8. Omul își păstrează prin urmare facultățile omenești	645
9. Lucrarea naturală a omului nu este suprimată, ci păstrată	647
10. Libertatea omului este salvardată	649
VIII. Omul devine cu adevărat dumnezeu, rămânând om deplin	653
1. Legile și mărginirile firii sunt desființate pentru omul îndumnezeit. El este înălțat deasupra firii celor ce sunt și deasupra propriei sale firii	653
2. Omul îndumnezeit suportă o prefacere care se răsfrânge asupra firii sale	658
3. Omul care devine dumnezeu nu este însă îndumnezeit prin fire, nu devine dumnezeu după ființă și nu încetează de a fi om	661
4. Înălțare și împlinire a firii omenești, iar nu desființarea ei	664
IX. Soluția antinomiei	666
1. Omul devine dumnezeu după har	666
2. Omul devine dumnezeu după har și prin participare	673
3. Omul devine dumnezeu după har și prin poziție (θέσις)	675
4. Omul devine dumnezeu după har și prin stare (ἔξις)	677
5. Omul devine dumnezeu după har și prin calitate	678
6. Omul devine dumnezeu nu după „logosul” firii sale, ci după modul, „tropusul”, existenței acesteia	680
X. Caracterul entitativ al îndumnezeirii omului	682
XI. Îndumnezeirea omului implică o comuniune personală cu Dumnezeu	687
XII. Omul îndumnezeit își păstrează identitatea personală	689
XIII. Îndumnezeirea omului este însoțită de înfierea lui	692
XIV. Caracteristicile stării omului îndumnezeit	703
XV. Se îndumnezeiește întregul om, suflet și trup	718

Capitolul XII

PRIMELE RODIRI ALE ÎNDUMNEZEIRII ȘI ÎMPLINIREA EI ÎN VEACUL CE VA SĂ FIE

I. Cuvântul „îndumnezeire” exprimă procesul în sine sau sfârșitul lui?	721
II. Începuturile îndumnezeirii aici, pe pământ, și împlinirea ei în veacul ce va să fie	723
III. Caracterul analogic al îndumnezeirii	728
IV. Vor fi toți oamenii îndumnezeiți într-un sfârșit?	734
V. Va fi o îndumnezeire finală a tuturor creaturilor?	746
VI. Odihna în perpetuă mișcare a omului îndumnezeit	749
VII. Dificultatea de a concepe îndumnezeirea	760
Concluzie	763
Bibliografie	775

Capitolul I

ÎNDUMNEZEIREA OMULUI – PLAN AL LUI DUMNEZEU

I. Planul dumnezeiesc de îndumnezeire a omului

În *Viața Preasfintei Fecioare* – care pare să fie una dintre primele scrieri ale Sfântului Maxim – ni se înfățișează îndumnezeirea tuturor oamenilor ca voie statornică a lui Dumnezeu, neîmpiedicată de căderea protopărinților.¹ Această dorință a lui Dumnezeu de îndumnezeire a omului este de multe ori amintită de Sfântul Maxim, în felurite termeni. Astfel, în *Ambigua. Către Ioan*, el scrie: „Cuvântul lui Dumnezeu și Dumnezeu vrea să lucreze pururea și în toți taina întrupării Sale”², taină al cărei rost, așa cum se va vedea, nu este doar mântuirea omului, ci și îndumnezeirea lui. În *Răspunsuri către Talasie*, Sfântul Maxim Îl numește pe Hristos: „Doritorul mântuirii tuturor oamenilor, Care flămânzește după îndumnezeirea lor”³.

¹ *Vita Virg.*, 51, CSCO, p. 41.20-21: „mântuirea a fost gătită înaintea tuturor oamenilor, căci voința dumnezeiască era pentru viața și îndumnezeirea tuturor” [tr. rom. de I. I. Ică jr., în SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *Viața Maicii Domnului*, Deisis, Sibiu, ed. a 2-a, 1999, p. 47 – n. trad.].

² *Amb. Io.*, 7, PG 91, 1084CD [tr. rom. de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, în: SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *Ambigua. Către Ioan*, 7f, PSB, vol. 80, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române (E.I.B.M.B.O.R.), București, 1983 (reed. 2006), p. 87 – n. trad.].

³ *Thal.*, 20, PG 90, 309D, CCSG 7, p. 123.56-57 [tr. rom. de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, în: *Filocalia*, vol. 3, *Răspunsuri către Talasie*, Întrebarea 20, E.I.B.M.B.O.R., București, 2009, p. 91 – n. trad.].

Contextul acestor diferite pasaje nu trebuie însă să ne facă să credem că voința dumnezeiască de îndumnezeire ar fi legată numai de căderea omului și de iconomia mântuitoare a Cuvântului întrupat. Dumnezeu a avut acest plan încă de la crearea omului și acesta este însuși scopul creației lui, după cum arată un pasaj din *Epistolele* 24 și 43, care constituie una dintre expresiile majore ale cugetării Sfântului Maxim pe această temă:

„Căci spre aceasta ne-a și făcut, ca «să ne facem părtași dumnezeieștii firi» (2 *Petru* 1, 4) și ai veșniciei Lui și să ne arătăm asemenea Lui prin îndumnezeirea cea după har, pentru care este toată existența și durata celor ce sunt și aducerea la ființă și nașterea celor ce nu sunt.”⁴ În altă parte, Sfântul Maxim spune mai pe scurt că îndumnezeirea este „rațiunea tainică și supremă a celor hărăzite de Providență oamenilor”⁵

Îndumnezeirea omului nu se arată ca plan dumnezeiesc doar în momentul creației, ca și cum el ar fi fost creat într-un anume fel pentru sine și în sine ca om, și abia după aceea primește chemarea la o stare mai presus de fire. Potrivit Sfântului Maxim, îndumnezeirea omului a fost gândită și voită de marele Sfat al lui Dumnezeu mai înainte de toți vecii; astfel, el spune că „lucrul Sfatului dumnezeiesc (βουλή) este îndumnezeirea firii noastre”⁶

⁴ *Ep.*, 24, PG 91, 609C = *Ep.*, 43, 640B [tr. rom. de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, în: SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *Scrieri* (II), *Scrieri și epistole hristologice și duhovnicești*, *Epistola* 24 și, respectiv, *Epistola* 44, PSB, vol. 81, E.I.B.M.B.O.R., București, 1990, p. 163 și pp. 172-173 – *n. trad.*]. Cf. *Matei* 25, 34: „Veniți, binecuvântații Părintelui Meu, moșteniți Împărăția cea pregătită vouă de la întemeierea lumii”

⁵ *Thal.*, 40, PG 90, 396BC, CCSG 7, p. 267.22-24 [tr. rom. cit., în: *Filocalia*, vol. 3, *Răspunsuri către Talasie*, Întrebarea 40, p. 172 – *n. trad.*].

⁶ *Pater*, PG 90, 873D, CCSG 23, p. 29.50-51 [tr. rom. de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, în: *Filocalia*, vol. 2, *Scurtă tâlcuire a rugăciunii Tatăl nostru...*, E.I.B.M.B.O.R., București, 2008, p. 307 – *n. trad.*].

II. Legătura cu întruparea cuvântului

Acest Sfat dumnezeiesc,⁷ în toate pasajele scrierilor Sfântului Maxim în care se vorbește despre el, are într-o asemenea măsură drept scop întruparea Cuvântului și totodată îndumnezeirea omului, încât și una, și cealaltă par să fie prevăzute și legate între ele „mai înainte de toți vecii”, prima având drept țintă înfăptuirea celei de-a doua. Astfel, Sfântul Maxim spune că, pentru firea omenească, Cuvântul „a împlinit tot Sfatul lui Dumnezeu și Tatăl, îndumnezeind-o prin puterea întrupării Sale”⁸ În altă parte scrie: „Marele Sfat al lui Dumnezeu și Tatăl este taina cea tăcută și neștiută a iconomieii, pe care împlinind-o prin întrupare Fiul cel Unul-Născut, a descoperit-o, făcându-Se înger al marelui Sfat dinainte de veci al lui Dumnezeu și Tatăl”⁹; iconomia despre care se vorbește aici se referă la îndumnezeire, pentru că în cele ce urmează este pomenită înălțarea omului către Dumnezeu și unirea cu El, ce se înfăptuiește pe culmea acestei înălțări: „Tot așa se face înger al marelui Sfat dinainte de veci al lui Dumnezeu și Tatăl, cel ce cunoaște rațiunea tainei și se înalță fără de sfârșit prin faptă și rațiune peste toate atât de mult, până ce ajunge la Cel ce S-a pogorât atât de mult”¹⁰ Sfântul Maxim spune iarăși: „Prin «Sfat» [David, în *Psalmul* 32, 11] a înțeles, poate, Sfatul lui Dumnezeu și Tatăl cu privire la coborârea (chenoza) negrăită a Fiului cel Unul-Născut în vederea

⁷ Sfatul dumnezeiesc este prezentat de Sfântul Maxim ca Sfat al Tatălui, pentru că Tatăl este obârșia lui. Dar e vorba bineînțeles de Sfatul Preasfintei Treimi, Sfântul Maxim subliniind de altfel participarea celor Trei Persoane dumnezeiești – fiecare în modul corespunzător particularității Sale ipostatice – la planul și lucrarea comună de îndumnezeire a omului, ca și la iconomia Întrupării (a se vedea *Thal.*, 60, PG 90, 624BC, CCSG 22, p. 79.94-111) [tr. rom. cit., în: *Filocalia*, vol. 3, *Răspunsuri către Talasie*, Întrebarea 60, p. 376 – n. trad.].

⁸ *Thal.*, 54, PG 90, 520D, CCSG 7, p. 459.284-286 [tr. rom. cit., în: *Filocalia*, vol. 3, *Răspunsuri către Talasie*, Întrebarea 54, p. 285 – n. trad.].

⁹ *Th. Ec.*, II, 23, PG 90, 1136A [tr. rom. de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, în: *Filocalia*, vol. 2, *Cele două sute de capete pentru cunoștința lui Dumnezeu și iconomia întrupării Fiului lui Dumnezeu*, II, 23, p. 212 – n. trad.].

¹⁰ *Th. Ec.*, II, 23, PG 90, 1136AB [tr. rom. cit., în: *Filocalia*, vol. 2, p. 212 – n. trad.].

îndumnezeirii firii noastre, Sfat care îmbrățișează marginea tuturor veacurilor”.¹¹

De acest text extras din *Tâlcuire a rugăciunii Tatăl nostru*, se cuvine să legăm un amplu pasaj din *Răspunsuri către Talasie*, 22, în care Sfântul Maxim înfățișează istoria ca împărțită mai înainte de toți vecii, potrivit Sfatului dumnezeiesc, în două mari perioade: vremea Întrupării, în care aceasta este pregătită și apoi înfăptuită, și vremea îndumnezeirii omului, care este scopul ei:

„Cel ce a dat ființă întregii zidiri văzute și nevăzute numai cu puterea voinței Lui, a avut înainte de toți vecii, deci înainte și de facerea lumii, un plan preabun și negrăit în legătură cu ea. Iar aceasta a fost ca să se unească El însuși, fără schimbare, cu firea oamenilor, prin unirea adevărată într-un ipostas, și să unească cu Sine în chip neschimbat firea omenească. Aceasta pentru ca El să devină om, precum numai El a știut, iar pe om să-l facă Dumnezeu prin unire cu Sine. În acest scop a împărțit veacurile cu înțelepciune, rânduindu-le pe unele pentru lucrarea prin care S-a făcut pe Sine om, iar pe altele pentru lucrarea prin care face pe om Dumnezeu. Sfârșitul veacurilor mai dinainte hotărâte pentru lucrarea prin care S-a făcut pe Sine om, a ajuns la noi, sfatul (πρόθεσις) lui Dumnezeu cu privire la Întrupare aflându-și împlinirea prin înfăptuirea lui. La aceasta gândindu-se dumnezeiescul Apostol, și văzând că sfatul cu privire la veacurile hotărâte de Dumnezeu ca să Se facă om s-a împlinit prin însăși întruparea lui Dumnezeu Cuvântul, spune că «a ajuns la noi sfârșitul veacurilor» (1 Corinteni 10, 11). Așadar, nu e vorba pur și simplu de toate veacurile gândite de noi, ci de cele rânduite pentru înfăptuirea tainei Întrupării, care au ajuns la capătul lor prin hotărârea lui Dumnezeu.

Odată ce veacurile rânduite de mai înainte pentru lucrarea prin care Dumnezeu avea să Se facă om au luat sfârșit la noi, Dumnezeu împlinind cu adevărat întruparea Sa desăvârșită, trebuie să așteptăm de aici înainte celelalte veacuri ce vor veni, care

sunt rânduite pentru lucrarea îndumnezeirii tainice și negrăsite a oamenilor. În cursul lor ne va arăta Dumnezeu bucuria covârșitoare a bunătății Lui, lucrând desăvârșit în cei vrednici îndumnezeirea. [...] Acest lucru a vrut să ni-l facă cunoscut în chip tainic marele Apostol când a spus că «în veacurile ce vor veni se va arăta în noi bogăția covârșitoare a bunătății lui Dumnezeu» (Efeseni 2, 7).

Să împărțim deci și noi cu gândul veacurile și să rânduiem pe unele pentru taina Întrupării, iar pe altele pentru harul îndumnezeirii omului. Făcând așa, vom afla că cele dintâi au ajuns la sfârșitul lor, iar celelalte încă n-au ajuns. Scurt vorbind, unele dintre veacuri sunt pentru coborârea lui Dumnezeu la oameni, iar altele pentru urcarea oamenilor la Dumnezeu. [...] Sau și mai bine: dacă Domnul nostru Iisus Hristos este începutul, mijlocul și sfârșitul tuturor veacurilor trecute, prezente și viitoare, pe drept cuvânt putem zice că a ajuns la noi, prin puterea credinței, sfârșitul veacurilor destinate îndumnezeirii celor vrednici, care în mod real se va face arătat după har în viitor”.¹²

Această gândire care leagă mai înainte de toți vecii îndumnezeirea omului de întruparea Cuvântului pune totuși unele probleme.

¹² *Thal.*, 22, PG 90, 317B-320C, CCSG 7, p. 137.4-139.65 [tr. rom. cit., în: *Filocalia*, vol. 3, *Răspunsuri către Talasie*, Întrebarea 22, pp. 100-102 – *n. trad.*]. Încă și alte pasaje leagă îndumnezeirea omului de întruparea Cuvântului, prezentând-o pe cea dintâi drept finalitatea celei de-a doua, iar pe cea de-a doua drept condiție a celei dintâi: *Amb. Io.*, 7, PG 91, 1084CD [tr. rom. cit., *Ambigua. Către Ioan*, 7f, p. 87 – *n. trad.*]. *Thal.*, 2, PG 90, 272B, CCSG 7, p. 51.21-22; 40, scolia 2, CCSG7, p. 275.10-11; 55, scolia 14, CCSG 7, p. 523.141-145 [tr. rom. cit., în: *Filocalia*, vol. 3, *Răspunsuri către Talasie*, Întrebarea 2, pp. 49-50; Întrebarea 40, scolia 2, p. 177; Întrebarea 55, scolia 14, p. 321 – *n. trad.*]. *Th. Ec.*, II, 25, PG 90, 1136B [tr. rom. cit., în: *Filocalia*, vol. 2, *Capete gnostice sau teologice*, II, 25, p. 212 – *n. trad.*] *Th. Pol.* 7, PG 91, 77C [tr. rom. de Pr. Prof. D. Stăniloae, în: SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *Scieri* (II), *Scieri și epistole hristologice și duhovnicești, Scrierea despre lucrări și voințe*, *Opusculul* 6, PSB, vol. 81, E.I.B.M.B.O.R., București, 1990, p. 220 – *n. trad.*]. De notat, pe de altă parte, că Sfântul Maxim leagă îndumnezeirea de legea harului, ea însăși legată de Întrupare (a se vedea *Thal.*, 64, PG 90, 725B-728A, CCSG 22, p. 235.777-237.804; 65, PG 90, 745D, CCSG 22, p. 265.249-267.251) [tr. rom. cit., în: *Filocalia*, vol. 3, *Răspunsuri către Talasie*, Întrebarea 64, pp. 461-462; Întrebarea 65, p. 478 – *n. trad.*].

În primul rând, subordonând întruparea Cuvântului îndumnezeirii omului, ea riscă, pe de o parte, să facă din Întrupare un proces necesar, iar, pe de altă parte, s-o reducă la o funcție instrumentală. Sfântul Maxim este foarte conștient de acest risc și, într-un alt context – în care combate concepția severiană cu privire la unirea ipostatică înțeleasă ca fire compusă, menită să desăvârșească creația –, el subliniază caracterul liber și voluntar al Întrupării: „Toată firea compusă e adusă la unirea întreolaltă a părților prin compoziție, fără o hotărâre a voinței. [...] Pe lângă aceasta, fiecare parte se cunoaște că a fost făcută spre completarea întregului, care în chip frumos înfățișează totul. Niciuna din acestea nu se vede în Hristos de către cei ce voiesc să fie binecredincioși. Fiindcă nu voim să facem unirea Cuvântului cu trupul produsă fără voie și fără o hotărâre liberă [...]. Căci Cuvântul lui Dumnezeu a venit în chip negrăit prin trup la oameni prin modul economiei, nu prin legea firii”.¹³

Afirmația că întruparea Cuvântului a fost voită mai înainte de toți vecii prin Sfatul dumnezeiesc în vederea îndumnezeirii omului poate avea, pe de altă parte, implicații mai mult sau mai puțin problematice, în privința cărora se cuvine să stabilim cu precizie gândirea Sfântului Maxim:

a. Sau Întruparea este legată în mod indisociabil de mântuire și, așadar, de păcatul omului, și prin urmare căderea omului era preștiută mai înainte de toți vecii, așadar mai înainte chiar de crearea lui.

b. Sau păcatul este menit mai dinainte în vederea Întrupării, răul slujind astfel drept mijloc de a se ajunge la bine.

c. Sau Cuvântul S-ar fi întrupat chiar dacă primul om n-ar fi păcătuit.

A doua ipoteză, a unei predeterminări din veșnicie a căderii, este de la bun început exclusă, ca total străină de gândirea Sfântului Maxim, care, pe de o parte, se arată în întreaga sa operă un vajnic apărător al libertății omului – inexistentă în acest caz –, și care, pe de altă parte, s-a opus cu îndârjire concepției origeniste în această privință¹⁴

¹³ Ep. 13, PG 91, 516D-517C [tr. rom. cit., *Epistola 13*, pp. 103-104 – n. trad.].

¹⁴ Îndeosebi în *Ambigua. Către Ioan*, 7-7m, PG 91, 1068D-1101C [tr. rom. cit., *Ambigua. Către Ioan*, 7-7m, pp. 69-101 – n. trad.].

și ideii, aparținând aceleiași concepții, că răul ar putea fi un mijloc de a se ajunge la bine.¹⁵

A treia ipoteză este creditată de unii interpreți ai Sfântului Maxim: F. Stuyf¹⁶, M. Lot-Borodine¹⁷, H. U. von Balthasar¹⁸, G. Florovsky¹⁹ și A. Radosavljevic²⁰.

Mai multe argumente pot fi invocate în favoarea ei:

a) După cum vom vedea, chiar dacă de fapt, din punct de vedere al stării noastre actuale, îndumnezeirea nu poate fi disociată de mântuire, care este condiția ei, și așadar chiar dacă, din acest punct de vedere, Întruparea are drept cel dintâi scop al ei mântuirea, totuși Sfântul Maxim, ca majoritatea Părinților răsăriteni²¹, face distincție între îndumnezeire și mântuire: dacă în starea actuală de cădere a omnirii mântuirea este condiționată de Întrupare (adică de înomenirea

¹⁵ Cf. *Ambigua. Către Ioan*, 7-7m, PG 91, 1069C-1072A [tr. rom. cit. *supra*, 7-7m, pp. 70-72 – n. trad.].

¹⁶ „Christ ou Jésus”, *Revue augustinienne*, 2, 1903, pp. 197-198.

¹⁷ „La doctrine de la déification dans l'Église grecque jusqu'au XIe siècle”, *Revue d'histoire des religions*, 105, Paris, 1932, p. 30, n. 1 = *La Déification de l'homme selon la doctrine des Pères grecs*, Paris, 1970, p. 51, n. 35: „Potrivit Sfântului Maxim și anumitor bizantini, Cuvântul S-ar fi întrupat oricum, dar n-ar fi fost dat morții”. Nu știm la ce bizantini face aluzie autorul, pentru că nici Sfântul Ioan Damaschin, nici Sfântul Nicolae Cabasila, nici Sfântul Grigorie Palama nu au o astfel de concepție. Niciun Părinte răsăritean, predecesor al Sfântului Maxim sau contemporan cu el, nu pare să fi afirmat în mod categoric că Întruparea s-ar fi petrecut chiar dacă n-ar fi existat păcatul (cf. J. KIRCHMEYER, art. „Grecque [Église]”, *Dictionnaire de spiritualité*, VI, 1967, col. 822-823; A. MICHEL, „Incarnation”, *Dictionnaire de théologie catholique*, VII, 1922, col. 1491-1492), cu excepția Sfântului Isaac Sirul (cf. *De perfectione religiosa*, ed. P. Bedjan, Paris-Leipzig, 1909, pp. 583-586. Cf. I. HAUSHERR, „Un précurseur de la théorie scotiste sur la fin de l'incarnation: Isaac de Ninive (VIIe siècle)”, *Recherches de science religieuse*, 22, 1932, pp. 316-320, articol reluat în *Études de spiritualité orientale*, Roma, 1969, pp. 1-5).

¹⁸ *Kosmische Liturgie*, Einsiedeln, 1961, p. 270.

¹⁹ „«Cur Deus Homo?» The Motive of Incarnation”, în *The Collected Works of George Florovsky*, t. III, Belmont, 1976, pp. 167-170; *The Byzantine Fathers of the Sixth to Eighth Century*, Vaduz, 1987, cap. VI: „St. Maximus the Confessor”, pp. 216, 227, 228.

²⁰ „Le problème du «présupposé» ou du «non-présupposé» de l'Incarnation de Dieu le Verbe”, în F. HEINZER și C. VON SCHÖNBORN (ed.), *Maximus Confessor. Actes du Symposium sur Maxime le Confesseur*, Fribourg, Elveția, 1982, pp. 193-206.

²¹ A se vedea capitolul IV al acestei cărți.

Cuvântului), și dacă îndumnezeirea presupune mântuirea (firea omească trebuie să fie mai întâi izbăvită de efectele păcatului strămoșesc și restaurată în starea ei originală pentru a putea fi îndumnezeită), totuși lucrarea de îndumnezeire este raportată de Sfântul Maxim, după cum vom arăta, mai degrabă la Întruparea însăși (adică la unirea, potrivit ipostasului Cuvântului, a firii omenești cu firea dumnezeiască) decât la lucrarea mântuitoare a Cuvântului întrupat.

Trebuie recunoscut cel puțin faptul că pentru Sfântul Maxim Întruparea are un scop care depășește cu mult mântuirea omenirii căzute. G. Florovsky notează că pentru Sfântul Maxim taina Întrupării este „taina lui Dumnezeu-Omul, taina iubirii dumnezeiești, mai cuprinzătoare și mai profundă decât mila răscumpărătoare”.²²

b) Un alt argument important este acela că, pentru Sfântul Maxim, întruparea Cuvântului a fost hotărâtă în marele Sfat al lui Dumnezeu mai înainte de toți vecii ca țintă finală a creației și pentru ea s-au adus la existență cele create.²³ El afirmă lucrul acesta cum nu se poate mai clar într-un renumit pasaj din *Răspunsuri către Talasie*, 60:

„Prin taina lui Hristos, cuvântul Scripturii a numit pe Hristos însuși. Aceasta o mărturisește limpede marele Apostol spunând: «Taina cea ascunsă de neamuri, s-a descoperit acum» (*Coloseni* 1, 26), de unde se vede că după el taina lui Hristos este totuna cu Hristos. Iar această taină este, desigur, unirea negrăită și neînțeleasă a dumnezeirii și omenității într-un singur ipostas. Unirea aceasta adună omenitatea la un loc cu dumnezeirea în tot chipul în rațiunea ipostasului și face din amândouă un singur ipostas compus [...]. Aceasta este taina cea mare și ascunsă. Aceasta este ținta fericită [sfârșitul] pentru care s-au întemeiat toate. Acesta este scopul dumnezeiesc gândit mai înainte de începutul lucrurilor, pe care definindu-l spunem că este ținta finală mai înainte gândită, pentru care sunt toate, iar ea, pentru niciuna.

²² *The Byzantine Fathers of the Sixth to Eighth Century*, Vaduz, 1987, p. 227.

²³ Cf. V. LOSSKY, *Théologie mystique de l'Église d'Orient*, Paris, 1944, p. 132 [tr. rom. de Pr. Prof. Vasile Răducă, în: V. LOSSKY, *Teologia mistică a Bisericii de Răsărit*, Ed. Anastasia, București, 1998, p. 166 – n. trad.].

Spre această țintă finală privind, Dumnezeu a adus la existență ființele lucrurilor. Acesta este cu adevărat sfârșitul Providenței și al celor providențiale, când se vor readuna în Dumnezeu cele făcute de El. Aceasta este taina care circumscrie toate veacurile și descoperă Sfatul suprainfinit al lui Dumnezeu, care există de infinite ori infinit înainte de veacuri (*Efeseni* 1, 10-11). Iar Vestitor [Înger] al ei s-a făcut Însuși Cuvântul ființial al lui Dumnezeu, devenit om. Căci Acesta a dezvăluit, dacă e îngăduit să spunem, însuși adâncul cel mai dinăuntru al bunătății părintești și a arătat în Sine sfârșitul pentru care au primit făpturile începutul existenței lor. Fiindcă pentru Hristos sau pentru taina lui Hristos au primit toate veacurile și cele aflătoare înlăuntrul veacurilor începutul existenței și sfârșitul în Hristos. Căci încă dinainte de veacuri a fost cugetată și rânduită unirea hotarului [definitului] și a nehotărniciei [indefinitului], a măsurii și a nemăsuratului, a marginii și a nemărginirii, a Creatorului și a creaturii, a stabilității și a mișcării. Iar această taină [a unirii] s-a împlinit în Hristos, Care S-a arătat în timpurile cele din urmă, aducând prin ea împlinire hotărârii [preștiinței] de mai înainte a lui Dumnezeu. [...] Deci Hristos a fost preștiut nu drept ce era după fire prin Sine însuși, ci drept ce S-a arătat mai pe urmă făcându-Se din iconomie pentru noi. Căci se cădea cu adevărat ca Acela ce este după fire făcătorul ființei lucrurilor, să Se facă și Autorul îndumnezeirii după har a celor create, ca astfel Dătătorul existenței să Se arate și ca Dăruitorul fericirii veșnice a existenței.”²⁴

Nu ni se pare însă că din acest text s-ar putea trage în mod îndreptățit concluzia că, potrivit Sfântului Maxim, Întruparea s-ar fi produs în orice caz.

Există mai multe rațiuni care ne invită să-i reducem importanța din acest punct de vedere și să-i nuanțăm semnificația.

a) Mulți comentatori au subliniat că, din toate scrierile Sfântului Maxim, acest text este singurul care în mod clar ne poate face să

²⁴ *Thal.*, 60, PG 90, 620C-624D, CCSG 22, p. 73.5-79.120 [tr. rom. cit., în: *Filocalia*, vol. 3, *Răspunsuri către Talasie*, Întrebarea 60, pp. 371-377 – n. trad.].

credem că aceasta ar fi concepția lui,²⁵ cu excepția scoliei 1, legată de el, și care nu poate fi atribuită în mod sigur Sfântului Maxim.²⁶

De fapt mai există încă alte trei texte care par să susțină această teză: un pasaj din *Răspunsuri către Talasie*, 63, care evocă „taina întrupării Cuvântului, cea conformă Providenței [care] înfăptuiește prin har îndumnezeirea mai presus de fire a celor ce se mântuiesc, hotărâtă mai înainte de veacuri”²⁷; un pasaj din *Tâlcuire la Tatăl nostru*, în care se vorbește de „coborârea [chenoza] negrăită a Fiului cel Unul Născut, în vederea îndumnezeirii firii noastre, coborâre care îmbrățișează marginea tuturor veacurilor”²⁸; în fine, și mai cu seamă, textul din *Răspunsuri către Talasie*, 22, din care am citat anterior un amplu extras, care evocă împărțirea veacurilor în două mari perioade: cea a pogorării lui Dumnezeu la oameni, altfel spus cea a Întrupării, potrivit hotărârii celei dinainte de veci a Sfatului dumnezeiesc, și cea a urcării oamenilor către Dumnezeu, altfel spus cea a îndumnezeirii.²⁹ Dar în primul text există o referință explicită la cei „ce se mântuiesc”; iar în cel de-al doilea se vorbește de „chenoza” Cuvântului, termen folosit în general de Sfântul Maxim pentru a desemna nu doar asumarea de către Cuvântul a firii omenești, ci și asumarea stării căzute a omului în urma păcatului. În ceea ce privește cel de-al treilea text, e drept că am putea presupune că, dacă Adam n-ar fi păcătuit și ar fi rămas

²⁵ Cf. M.-Th. DISDIER, „Les fondements dogmatiques de la spiritualité de Saint Maxime le Confesseur”, *Échos d'Orient*, 29, 1930, p. 312, n. 2. A. THEODOROU, „«Cur Deus Homo?» Απροϋπόθετος ή έμπροϋπόθετος ένανθρώπησις του Θεου Λόγου (Σχόλιον εις την θεολογίαν του άγιου Μαξιμου)”, *Επιστημονική Έπετηρίς τής Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών*, 19, 1972, p. 198.

²⁶ „Unirea acestora după ipostas, prin Providență, cu Acela prin Care s-au făcut acestea [cele create], a fost cugetată [concepută] de mai înainte” (*Thal.*, 60, PG 90, 625C, CCSG 22, p. 81.6-8) [tr. rom. cit., în: *Filocalia*, vol. 3, *Răspunsuri către Talasie*, Întrebarea 60, p. 379 – n. trad.].

²⁷ *Thal.*, 63, PG 90, 684A, CCSG 22, p. 173.439-441 [tr. rom. cit., în: *Filocalia*, vol. 3, *Răspunsuri către Talasie*, Întrebarea 63, p. 427, în care se precizează: „îndumnezeire care ...”, precizare care nu există în tr. fr. – n. trad.].

²⁸ *Pater*, PG 91, 873CD, CCSG 23, p. 29.41-44 [tr. rom. cit., în: *Filocalia*, vol. 2, *Scurtă tâlcuire a rugăciunii Tatăl nostru...*, p. 307; iarăși de menționat precizarea diferită: „sfat [nu chenoza, ca în tr. fr.] care...” – n. trad.].

²⁹ Cf. *Thal.*, 22, PG 90, 317B-320C, CCSG 7, p. 137.4-139.65 [tr. rom. cit., în: *Filocalia*, vol. 3, *Răspunsuri către Talasie*, Întrebarea 22, pp. 100-102 – n. trad.].